

RAZVOJNA POSTIGNUĆA I USPJEŠNOST SOCIJALIZACIJE UČENIKA U INKLUZIVNIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

Luka Pongračić¹

Primljen: 16. 2. 2024.
Prihvaćen: 17. 7. 2024.

Interes ovoga rada jest istražiti vezu između uspješnosti socijalizacije predadolescenata u inkluzivnim školskim razredima, u koje su uključeni učenici s teškoćama, i njihova uspjeha u suočavanju s novim razvojnim procesima. Cilj istraživanja je utvrditi imaju li razvojna postignuća učenika u inkluzivnoj razrednoj sredini značajnu ulogu u uspješnosti njihove socijalizacije. Metodologija je kvantitativna te se sastoji od upitnika empatije, samopoimanja, psihološke autonomije, prosocijalnosti i sociometrijskog postupka. Istraživanje se provodi u razredima u koje su uključeni učenici s teškoćama kako bi se utvrdila važnost razvojnih postignuća za uspješnost socijalizacije učenika koji polaze te razrede. Rezultati na uzorku od 590 učenika pokazuju značaj pojedinih razvojnih aspekata za uspjeh u socijalizaciji u razrednom okruženju. Kao ključni značajni aspekt pokazala se prosocijalnost, dok su za uspješnu socijalizaciju također značajni negacija, optimalno ovladavanje, samopoimanje, socijalna podrška, empatijska nevolja i uzimanje perspektive.

Ključne riječi: inkluzija; rana adolescencija; razvojna postignuća; socijalizacija

1. Uvod

Početak adolescencije turbulentno je razdoblje za svaku osobu, a najviše ga obilježavaju školsko okruženje i društvo. Mladi na počet-

¹ Odjel društveno-humanističkih znanosti, Sveučilište u Slavanskom Brodu, OBR, Trg Ivane Brlić Mažuranić 2, 35000 Slavonski Brod, Hrvatska; lukapongracic2@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-2378-822X>

ku svoga adolescentnog razvoja doživljavaju snažne promjene u socijalnom ponašanju, koje su upravo vezane uz procese adolescencije. Sastavni dio socijalizacije u (ranoj) adolescenciji jest utjecaj vršnjaka, koji postoji zbog povećane prisutnosti vršnjaka u životu adolescenata (Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš, 2008, 77). Adolescenti se u tom razdoblju postupno odvajaju od roditelja, a važnost odnosa s vršnjacima, bliskim prijateljima i ljubavnim partnerima raste (Steinberg, 1987). Proces socijalizacije traje cijeli život, a kulminacija toga procesa upravo je u djetinjstvu. Da bi dijete naučilo funkcionirati u društvu, potrebno je usvojiti određene socijalne vještine, a uspješnost njihova usvajanja može se promatrati kroz odnos djeteta s vršnjacima (Katz i McClellan, 2005). Dijete bez ovih vještina ne mari za druge, a posljedica je toga neuspješna prilagodba socijalizacije intrapersonalnim pravilima. Prema psihološkom pristupu, dijete koje je kompetentno uspješno nalazi zajedničko rješenje s drugim ljudima, dok se dijete bez tih sposobnosti ogleda u onemogućavanju prava drugih, a često i u nepostizanju vlastitih ciljeva. Kognitivno-razvojni pristup usmjerava misao prema učinkovitom odnosu s okolinom i sposobnosti generaliziranja društvenih ponašanja na različite situacije (Brdar, 1994; Mlinarević i Tomas, 2010).

U središtu istraživanja nalazi se interes za izazove koji se javljaju u obrazovnoj inkluziji i njihovo značenje za uspješnost socijalizacije (pred)adolescenata na početku njihova adolescentnog razvoja. Stoga je cilj istražiti značenje njihova (uspješnog) suočavanja s novim razvojnim (mentalnim) procesima adolescencije za uspješnost socijalizacije (pred)adolescenata u inkluzivnim školskim razredima. Mladi na početku adolescentnog razvoja pokazuju snažne i značajne promjene u svojem socijalnom ponašanju, što je uvjetovano upravo adolescentnim razvojem. Sukladno tomu, istraživanje je usmjereno na ispitivanje aspekata razvoja adolescenata koji imaju značenje u njihovoj socijalizaciji u inkluzivnom razredu. Važna istraživačka pitanja su koliko je i na koji način uspjeh u savladavanju adolescentnog razvoja kod učenika značajan za uspjeh njihove socijalizacije u inkluzivnoj razrednoj sredini. Rezultati ovoga istraživanja pružit će temelj za buduća istraživanja uspješnosti socijalizacije učenika s teškoćama u njihovim inkluzivnim sredinama. Budući da učenici s teškoćama trebaju biti uspješno socijalizirani u svojim razredima kako bi model inkluzije bio uspješan, važno

je najprije provjeriti koji su razvojni aspekti u inkluzivnim razrednim sredinama značajni za socijalizaciju. To ovisi o prihvatanju od strane njihovih vršnjaka tipičnoga razvoja.

2. Odgojno-obrazovna inkluzija

Odgojno-obrazovna inkluzija model je koji podrazumijeva uključivanje djece s teškoćama u razvoju² u redovne razrede osnovne škole. Ovaj model obuhvaća niz aktivnosti potrebnih za ostvarenje svojih ciljeva i uključuje sve sudionike obrazovanja. Pred sve sudionike postavljaju se novi zahtjevi, a posebno je potrebno uvesti nove oblike i metode rada koji će biti primjereni ovoj vrsti obrazovanja i zadovoljiti potrebe učenika s teškoćama (Booth i Ainscow, 2011, 4). U tom pristupu različitostima treba pristupiti kao bogatstvu i snazi koja jača odgojno-obrazovni sustav, a individualizirani pristup koji zahtijeva inkluzija ne znači izdvajanje pojedinih učenika, nego zadovoljavanje potreba svih uključenih. Potrebno je iskoristiti jedinstvenost koju učenici s teškoćama donose za obogaćivanje razredne atmosfere i rada (Šušnjara, 2017). Inkluzija djece s teškoćama u razvoju, osim obveze uključivanja djece s teškoćama u redovni školski sustav, uključuje i zadaću poštivanja i isticanja prava te djece na obrazovanje. Mnoge države rade na razvoju modela inkluzije u redovnim školama, pri čemu nalazimo mnogo različitih pristupa. Jedan od najčešćih pristupa sastoji se prvenstveno u prilagodbi kurikulumu. Uz to, neke su države uvele potpuno uključivanje djece s teškoćama u razvoju te posebne specijalizirane skupine unutar redovnih škola (Shevlin, Winter i Flynn, 2013, 1131).

Iako je odgojno-obrazovna inkluzija teorijski i politički opravdana, mnoga istraživanja (Mrug i sur., 2009; Špelić, Zulliani i Krizmanić, 2009; Špelić i Zuliani, 2011; Bouillet i Kudek Mirošević, 2015; Špelić, 2020; Pongračić i Marinac, 2021) pokazuju određene propuste u provedbi ovoga modela. Ti se neuspjesi uglavnom odnose na loš sociometrijski status učenika s teškoćama u redovnim školama i negativne sta-

² U radu će se djeca (učenici) s teškoćama u razvoju koja su uključena u redovite razrede nazivati djeca (učenici) s teškoćama, radi praktičnosti izričaja.

vove vršnjaka tipičnoga razvoja³ prema njima. Navedena istraživanja ukazuju na postojanje propusta u provedbi inkluzivnoga modela, zbog čega je potrebno istražiti zašto se oni točno javljaju i s kojim razvojnim karakteristikama su povezani. Stoga je to postavljeno kao glavni problem i cilj ovoga istraživanja. Polazi se od značenja razvojnih postignuća kako bi se uspostavio temelj za istraživanje uspješnosti modela inkluzivnoga uključivanja učenika s teškoćama u redovite razrede osnovne škole.

3. Socijalizacija i socijalne kompetencije

Tijekom adolescentnog razvoja odvijaju se važni procesi socijalizacije koji u najvećoj mjeri obilježavaju razvoj osobe. Taj proces započinje biološkim pubertetskim promjenama koje sa sobom nose mnoge zadaće koje predadolescent treba savladati, a najvažnije su izgradnja psihološke autonomije i izgradnja seksualnosti (Blos, 1975; 1979). To je proces tijekom kojeg se stječu stavovi i vrijednosti te uče različita (primjerena) ponašanja (Raboteg-Šarić, 1997, 423). Tijekom ovoga razdoblja odvijaju se fizičke i kognitivne promjene koje uvelike utječu na životni put osobe. Posebno su izraženi emocionalni razvoj te potreba za promjenom i restrukturiranjem socijalne okoline (Hargreaves i sur., 2022). U razdoblju rane adolescencije dijete ostvaruje brojne svakodnevne kontakte u svojoj okolini, a posebno su izraženi kontakti s vršnjacima u razredu i školi. Kultura ponašanja koju imaju vršnjaci i roditelji prenosi se na predadolescenta, koji ju usvaja (Willekens i Lievens, 2014). U skupini se adolescenti osjećaju jačima, kompenziraju svoju nesigurnost i još uvijek nerazvijenu osobnost (Maleš, 1995), a najveći utjecaj u tome imaju vršnjačke skupine.

U kontekstu uloge škole u procesu socijalizacije najvažnija je prevencija negativnih ponašanja (Raboteg-Šarić, 1997, 424). Utjecaji vršnjaka ostvaruju se i tako što pojedina djeca i mladi svojim prosocijalnim ponašanjem postaju uzor koji slijede njihovi prijatelji (Jevtić, 2012, 112). Sociometrijski status učenika opisuje se pomoću uspostav-

³ Djeca (učenici) tipičnoga razvoja smatraju se ona djeca koja nemaju nikakve posebne potrebe, odnosno ne spadaju niti u skupinu djece s teškoćama u razvoju niti u skupinu talentirane i darovite djece.

ljenih ili nesublimiranih veza unutar različitih društvenih mreža (Kiper i Mischke, 2008). Društvena prihvaćenost često utječe na školski uspjeh učenika, a osim toga, socijalno izolirani učenici skloniji su de-linkvenciji i, konačno, napuštanju škole (Krnjajić, 2002, 232). Središte odgojnog učinka nalazi se u slušanju i empatiji, što uključuje pozitivan razvoj učenika. Empatija se definira kao zanimanje za druge, osjetljivost i razumijevanje prema drugima, sposobnost slušanja i praksa slušanja drugih (Boffo, 2006). Unutar skupine postoji pet kategorija učenika: popularan, odbačen, ignoriran, kontroverzan i zanemaren učenik (Klarin, 2006). Iskustvo popularnosti Klarin opisuje kao iskustvo prihvaćanja učenika u društvo vršnjaka. Na taj način učenici zadovoljavaju svoju potrebu za pripadanjem. S druge strane, odbačenost učenika može izazvati predvidljive posljedice poput napuštanja škole, sve većeg izostajanja, teže prilagodbe i sl. (Spasenović, 2003).

Jurčić (2010, 213) interferenciju u razvoju socijalnih kompetencija prepoznaje u zanemarivanju socijalizacijskih učinaka nastavnih metoda, didaktičkih načela i suvremenih didaktičkih sustava poučavanja, a rješenje za to nalazi u premještanju ciljeva i zadataka nastave s izrazito spoznajnih na socijalno-odgojne. Varga (2015, 88) objašnjava da se poistovjećivanjem socijalnih kompetencija s popularnošću dobivaju podaci o socijalnoj interakciji pomoću kojih se može utvrditi koji učenici imaju, a koji nemaju razvijene socijalne kompetencije. Ovdje vidi potrebu za istraživanjem razloga popularnosti i njezine povezanosti sa sposobnošću stjecanja i održavanja prijateljskih odnosa. Opić zaključuje da je proces učenja važniji od njegova rezultata te na principu silogizma zaključuje: »interakcija obogaćene okoline i procesa učenja potiče cjelokupni (moždani) razvoj učenika; socijalna kompetencija je interakcija između obogaćene okoline i procesa učenja; socijalna kompetencija potiče cjelokupni razvoj učenika« (Opić, 2010, 220). Socijalne kompetencije glavni su pokazatelj budućega akademskog uspjeha i spremnosti za školu (Lane i sur., 2007).

Izrazito je važno da učenici u inkluzivnim razredima razviju prijateljstva i pomognu svojim vršnjacima s teškoćama. Sposobnost empatije najvažniji je intrinzični čimbenik u poticanju prosocijalnog ponašanja kod tih učenika. Bitno je utvrditi je li to ponašanje urođeno ili vanjsko, kao i procijeniti empatijske sposobnosti učenika da razumiju i suosjećaju s izazovima svojih vršnjaka. Empatija igra ključnu ulo-

gu u emocionalnim i društvenim interakcijama te je bitna za dijeljenje okoline s drugima, međusobno razumijevanje i suradnju (Špelić, 2020). Prema Bošnjakoviću i Radinovu (2018), empatija je ključna komponenta za normalnu društvenu interakciju, promicanje međusobnog razumijevanja i suradnje. Važnu ulogu u razvoju empatije ima sposobnost uživanja, koja uključuje identifikaciju sa životima izmišljenih likova prikazanih u različitim oblicima medija, kao što su filmovi, romani i predstave. U društvenim okruženjima pojedinci su sposobni usvojiti perspektive drugih empatijskim osjećanjem njihovih emocija. Uz ovaj proces, zauzimanje perspektive i dijeljenje emocija imaju dubok utjecaj na nečiju metakogniciju, koja obuhvaća prepoznavanje i razumijevanje vlastitih emocija (jasnoća) kao i upravljanje njima (popravak). Uživanje predstavlja ključni element empatije i služi kao važan aspekt pronalaženja značenja te olakšava korištenje kognitivnih sposobnosti za istraživanje alternativnih, hipotetskih područja koja se protežu izvan naše percepcije stvarnosti (Davis, 1980; Wiebel i sur., 2018; Shiota i Nomura, 2022).

Regulacija negativnih emocija i uzbuđenja kod partnera u nevolji pod utjecajem je empatijske nevolje. Vjeruje se da osobe koje posjeduju visoku razinu emocionalne empatije lakše prepoznaju i izražavaju emocije, čime potiču procese označivanja i opisivanja emocija. Ti procesi pokazali su se učinkovitima u upravljanju i razumijevanju emocija. Sposobnost umanjivanja negativnih emocija važan je aspekt emocionalne empatije. Pojedinci koji posjeduju višu razinu empatijske nevolje i brige mogu učinkovito ublažiti negativne afekte koje doživljavaju njihovi partneri, osobito tijekom razgovora koji uključuju otkrivanje i raspravu o negativnim emocijama. Jednostavno dijeljenje i odražavanje partnerove nevolje kroz emocionalnu empatiju može normalizirati partnerovo emocionalno iskustvo, ublažiti zabrinutost zbog preopterećenosti ili osuđivanja te potvrditi valjanost njihovih emocija (Paivio i Laurent, 2001; Bodie, Vickery i Gearhart, 2013; Brown i sur., 2020).

4. Razvojna postignuća

Tijekom adolescentnog razvoja posebno su važni razvojni aspekti vezani uz odvajanje od roditelja. Proces psihološke separacije odvija se kroz različite razvojne zadatke koji uključuju oslobađanje djeteta od

utjecaja roditelja i razvijanje zasebnog doživljaja sebe (Smojver-Ažić, 1998, 603). U ranoj adolescenciji odvija se drugo odvajanje – individualizacija, koja omogućuje spoznaju vlastitih individualnih karakteristika. U procesu druge separacije-individualizacije ističe se stvaranje psiholoških granica i oslobađanje od utjecaja roditelja. Psihološka separacija stabilno je iskustvo sebe različitog od drugih važnih osoba (McClanahan i Holmbeck, 1992, 469). Važnost obitelji očituje se i u razvoju ega, koji se u ovom razdoblju intenzivnije razvija, a često je sputan osjećajem usamljenosti koji se može ublažiti uz podršku obitelji (Popadić, 2016; Fujimori i sur., 2017). U razdoblju adolescencije dolazi do korištenja zaštitnih i obrambenih mehanizama. U ovome je istraživanju psihološka autonomija operacionalizirana s pet varijabli Testa separacije-individuacije (Levine, Green i Millon, 1986), pri čemu je iz izvornog upitnika izdvojeno pet dimenzija. Promatraju se: 1) negacija, koja označava negiranje ili izbjegavanje potreba za ovisnošću i očituje se u pojavi obrambenih mehanizama u ranoj adolescenciji; 2) separacijska anksioznost, koja označava snažne strahove od gubitka emocionalne i fizičke povezanosti s važnim osobama; 3) simbioza, koja se definira kao snažna potreba ovisnosti o pripadanju; 4) regresija, koju označava strah od bliskih odnosa koji su percipirani kao prijetnja neovisnosti; i 5) optimalno ovladavanje, koje označava uspješno ovladavanje procesima adolescentskoga razdoblja, posebice potrebama za pripadanjem i neovisnošću (Levine, Green i Millon, 1986; Holmbeck i Wandrei, 1993; Smojver-Ažić, 1998; Wolfs, 2022).

U predadolescentskoj dobi posebno se razvija samopoimanje pa je stoga važno provjeriti i značenje ovoga razvojnog postignuća u odnosu na socijalizaciju. Prema Rosenbergu (1965), samopoimanje se definira kao stav pojedinca prema sebi, koji može biti pozitivan ili negativan. Koncept samopoimanja odnosi se na osobnu procjenu vlastite vrijednosti kao ljudskog bića. Važno je napomenuti da ono ne mora nužno odražavati objektivne sposobnosti ili talente osobe, niti način na koji ju doživljavaju drugi. Osim toga, samopoimanje se obično definira kao »osjećaj adekvatnosti«, što znači da osobe s visokim samopoimanjem ne vide nužno sebe superiornima u odnosu na druge, nego obuhvaća osjećaj vlastite vrijednosti i poštovanja (Ackerman i sur., 2011; MacDonald i Leary, 2012). Branden (2021, 8) definira samopoimanje kao osjećaj, uvjerenje i iskustvo prilagođavanja zahtjevima i očekivanjima

života. Konkretno, samopoimanje je povjerenje u vlastitu sposobnost prosuđivanja i suočavanja s preprekama koje nam život postavlja.

Psihološki razvoj učenika može se procijeniti kroz njihovo samopoimanje, koje služi kao njegov opći pokazatelj (Moksnes i sur., 2010). Unutar manjih skupina pojedinci mogu imati različite statuse u sustavu međuljudskih odnosa. Kako bi se istražio odnos između samopoimanja i sociometrijskog statusa, istraživanje Kondratieva i sur. (2020) otkriva različite obrasce interakcije među članovima zajednice, uključujući međusobno prihvaćanje ili odbacivanje, prihvaćanje od strane jednih, ali odbacivanje od drugih, ravnodušnost nekih ili uzajamnu ravnodušnost. Status adolescenata unutar vršnjačke skupine određuje njihov položaj i ugled unutar tog sustava internih odnosa. Kako komunikacija igra središnju ulogu u životima adolescenata, kvaliteta međuljudskih odnosa unutar njihove zajednice uvelike utječe na njihov osjećaj samopoimanja. Posljedično, vanjsko socijalno okruženje ima značajan utjecaj na samopoimanje adolescenata.

5. Metodologija

5.1. Cilj i hipoteze

Glavni je cilj ovoga istraživanja utvrditi imaju li razvojna postignuća učenika u inkluzivnoj razrednoj sredini značajnu ulogu u uspješnosti njihove socijalizacije. Provedeno istraživanje temelji se na sljedećim hipotezama:

- H1 Ovladavanje procesima adolescentskog razvoja kod učenika inkluzivnih razreda značajno je za uspješnost socijalizacije.
- H2 Samopoimanje učenika inkluzivnih razreda značajno je za uspješnost socijalizacije.
- H3 Socijalne kompetencije empatija i prosocijalnost značajne su za uspješnost socijalizacije učenika u njihovoj inkluzivnoj razrednoj sredini.

5.2. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 590 učenika predmetne nastave 6., 7. i 8. inkluzivnih razreda redovne osnovne škole u koje su uklju-

čeni učenici s teškoćama, u dobi od 11 do 15 godina, a prosječne dobi 12,65 godina. Sudjelovali su učenici iz 8 osnovnih škola. U uzorku bilo je 51 % muških i 49 % ženskih sudionika te 91 % učenika tipičnoga razvoja i 9 % učenika s teškoćama u razvoju. Budući da su za istraživanje bili potrebni inkluzivni razredi u koje su uključeni učenici s teškoćama (učenici s individualiziranim kurikulumom), sudionici istraživanja su odabrani prigodnim uzorkom.

5.3. Postupak

Istraživanje je kvantitativnoga karaktera te su rezultati ostvareni pomoću pisanoga upitnika koji se provodio u školi tijekom redovite nastave, u trajanju od 45 minuta. Na početku upitnika nalaze se podaci o učeniku: ime i prezime, godina rođenja, razred i škola. Upitnik nije anoniman, no podatak o imenu koristi se samo kako bi se rezultati upitnika mogli povezati sa sociometrijskim postupkom koji se provodi uz upitnik. Učenicima je bilo objašnjeno da se njihova imena neće nigdje navoditi te da će ih na uvid imati samo autor te da će se rezultati koristiti sa svrhom pisanja znanstvenog rada. Upitnik je proveden u jesen 2023. godine, u redovnim osnovnim školama uz dozvolu ravnatelja, razrednika pojedinih razreda te pisanu privolu roditelja i pristanak učenika. Provedba istraživanja je odobrena od strane Etičkog povjerenstva Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te Ministarstva znanosti i obrazovanja.

5.4. Instrument

Proveden je Morenov sociogram (Andrilović, 1991) koji je korišten u kontekstu prihvaćanja i odbijanja drugih vršnjaka u razredu. Ovdje su učenici trebali navesti do 3 vršnjaka iz razreda s kojima bi se družili nakon nastave i do 3 vršnjaka s kojima se ne bi družili. Ukupan sociometrijski status učenika dobiven je sumom prihvaćanja i odbijanja, na osnovu koje su učenici podijeljeni u sociometrijske kategorije (neprihvaćeni, prosječni, prihvaćeni) prema kriteriju da u svakoj kategoriji bude oko trećina uzorka.

Slijedile su procjene prosocijalnosti prema modelu modificirane verzije *Upitnika prosocijalnosti* (Špelić, Zulliani i Krizmanić, 2009) gdje učenici trebaju navesti do 3 kolege iz svoga razreda koji zadovo-

ljavaju postavljene kriterije. Učenici imenuju do 3 osobe iz svoga razreda koje: 1) štite nekoga kome se na neki način ruga ili mu se prijeti; 2) nudi pomoć drugima kada im je potrebna; 3) rado posuđuje drugima svoje stvari. Ovaj postupak služi za utvrđivanje učenika kojega vršnjaci s velikim brojem odabira prepoznaju kao osobu s visoko razvijenim prosocijalnim vještinama.

U sljedećim upitnicima učenici su odgovarali na pitanja samoprocjene prema Likertovoj ljestvici u rasponu od 0 do 4. U svim testovima viši rezultat na testu predstavlja višu razinu razvoja pojedinoga aspekta razvojnoga postignuća.

1. *Upitnik empatije* (Davis, 1980, 6–8) koji mjeri empatijsku zabrinutost, empatijsku nevolju, uživanje i zauzimanje perspektive. Ovaj se upitnik sastoji od 25 pitanja s odgovorima (0 = uopće se ne odnosi na mene, 1 = uglavnom se ne odnosi na mene, 2 = niti se odnosi, niti se odnosi na mene, 3 = uglavnom se odnosi na mene, 4 = u potpunosti se odnosi na mene). Proveden je test pouzdanosti Crombachov alfa na skalama empatije. On iznosi: empatijska zabrinutost = 0,68; empatijska nevolja = 0,79; uživanje = 0,78 i zauzimanje perspektive = 0,71. Ovi koeficijenti ukazuju na zadovoljavajuću pouzdanost rezultata. Eksploratorna faktorska analiza na tvrdnjama iz *Upitnika empatije* provedena je uz korištenje Varimax rotacije i Kaiser-Guttmanova kriterija za izlučivanje faktora (zadržavanje svih faktora kojima je vrijednost karakterističnog korijena veća od 1). Bartlettov test sfericiteta ($\chi^2 = 8232,25$, $df = 300$, $p < 0,01$) i Kaiser-Meyer-Olkinov test ($KMO = 0,94$) ukazuje na smislenost provedbe faktorske analize. Rezultati su pokazali da postoje četiri faktora (empatijska nevolja, uživanje, zauzimanje perspektive i empatijska anksioznost) koji zajedno objašnjavaju 48,29 % varijance ovog skupa podataka (Tablica 1).
2. Za varijablu samopoimanja koristio se *Upitnik o samopoimanju* (Bezinović, 1988) koji uključuje ljestvice samopoimanja i osjećaja socijalne podrške. Ovaj upitnik sadrži 49 pitanja s odgovorima (0 = uopće se ne odnosi na mene, 1 = u manjoj mjeri se odnosi na mene, 2 = tu i tamo se odnosi na mene, 3 = uglavnom se odnosi na mene, 4 = odnosi se u potpunosti na mene). Proveden je test pouzdanosti Crombachov alfa na skalama: samopoimanje = 0,794 i socijalna podrška = 0,808, što ukazuje na visoku pouzdanost rezultata. Kon-

firmatorna faktorska analiza na tvrdnjama iz *Upitnika samopoimanja* provedena je s ciljem provjere unaprijed određenih faktora u upitniku. Bartlettov test statističke značajnosti korelacijske matrice ($\chi^2 = 24847,97$, $df = 1176$, $p < 0,01$) i Kaiser-Meyer-Olkinov test ($KMO = 0,96$) ukazuju na smislenost provedbe faktorske analize. Rezultati su potvrdili postojanje dva faktora (samopoimanje i osjećaj socijalne podrške) koji zajedno objašnjavaju 56,77 % varijance ovog skupa podataka (Tablica 1).

3. Za varijablu psihološke autonomije korišten je *Upitnik separacije-individuacije* (SITA, Levine, Green i Millon, 1986, 125) s prilagodbom i prijevodom na hrvatski jezik s pet varijabli: negacija, separacijska anksioznost, simbioza, regresija i optimalno ovladavanje. Ovaj upitnik sadrži 55 pitanja s odgovorima (0 = uopće se ne slažem, 1 = manjim dijelom se slažem, 2 = tu i tamo se slažem, 3 = uglavnom se slažem, 4 = u potpunosti se slažem). Proveden je test pouzdanosti Crombachov alfa na skalama SITA testa: negacija = 0,737; separacijska anksioznost = 0,76; simbioza = 0,77; regresija = 0,76 i optimalno ovladavanje = 0,73, što ukazuje na visoku pouzdanost rezultata. Eksploratorna faktorska analiza na tvrdnjama iz *Upitnika separacije-individuacije* (SITA) provedena je uz korištenje Varimax rotacije i Kaiser-Guttmanova kriterija za izlučivanje faktora (zadržavanje svih faktora kojima je vrijednost karakterističnog korijena veća od 1). Bartlettov test statističke značajnosti korelacijske matrice ($\chi^2 = 15405,45$, $df = 1485$, $p < 0,01$) i Kaiser-Meyer-Olkinov test ($KMO = 0,89$) ukazuje na smislenost provedbe faktorske analize. Rezultati su pokazali da postoji pet faktora (negacija, separacijska anksioznost, simbioza, regresija i optimalno svladavanje) koji zajedno objašnjavaju 35,68 % varijante ovog skupa podataka (Tablica 1).

Tablica 1. Faktorska analiza upitnika

	Komponenta	Inicijalna vrijednost	Postotak varijance	Kumulativni postotak varijance
Upitnik empatije	1	7,71	17,24	17,24
	2	2,05	12,34	29,58
	3	1,20	10,77	40,35
	4	1,11	7,95	48,29
<i>Samopimanje</i>	1	3,62	36,21	36,21
	2	2,84	56,77	56,77
<i>SITA</i>	1	7,85	14,27	8,29
	2	5,22	9,48	15,87
	3	2,69	4,89	22,99
	4	2,10	3,82	29,88
	5	1,78	3,23	35,68

5.6. Obrada podataka

Kako bi se ustanovilo koje će se statističke metode koristiti, proveden je test normalnosti distribucije rezultata (Tablica 2). Korištena su dva testa, Kolmogorov-Smirnov i Saphiro-Wilk. Testovi pokazuju da distribucija rezultata nije normalno raspoređena ($p < 0,01$) te će se radi ovoga u obradi podataka koristiti neparametrijski testovi (Opić, 2011, 189).

Tablica 2. Testovi normalnosti distribucije

Testovi normalnosti distribucije						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Stat.	df	p	Stat.	df	p
Empatijska nevolja	,06	1087	,00	,97	1087	,00
Uživljavanje	,07	1087	,00	,98	1087	,00

Uzimanje perspektive	,11	1087	,00	,97	1087	,00
Empatijska briga	,15	1087	,00	,92	1087	,00
Samopoimanje	,06	1087	,00	,98	1087	,00
Socijalna podrška	,15	1087	,00	,89	1087	,00
Negacija	,09	1087	,00	,96	1087	,00
Separacijska anksioznost	,05	1087	,00	,99	1087	,00
Simbioza	,06	1087	,00	,99	1087	,00
Regresija	,05	1087	,00	,99	1087	,00
Optimalno ovladavanje	,06	1087	,00	,98	1087	,00

a. *Lilliefors Significance Correction*

U obradi podataka korišteni su neparametrijski testovi. Za testiranje statistički značajnih razlika korišten je Kruskal Wallis H test sume rangova. Ovaj test ne donosi pretpostavke o distribuciji podataka i smatra se neparametrijskom jednosmjernom analizom varijance. Ovaj test govori o razlici kod više skupina podataka te koristi medijane skupina (Hoffman, 2019; Mukherjee i Murakami, 2022). Podaci su obrađeni programom za statističku obradu *SPSS v. 21 for Windows*.

5.7. *Rezultati*

Kako bi se dobio odgovor na prvu hipotezu, bilo je potrebno učeničke rasporediti u kategorije prema socijalnom statusu u razredu. U ovom su istraživanju uključeni učenici koji pohađaju inkluzivne razrede (N = 590). Učenici su podijeljeni u 3 kategorije: neprihvaćeni, prosječni i prihvaćeni (Tablica 3).

Tablica 3. Sociometrijske kategorije učenika inkluzivnih razreda

		Broj	Postotak	Kumulativni postotak
Kategorija	neprihvaćeni	185	31,4	31,4
	prosječni	181	30,7	62,0
	prihvaćeni	224	38,0	100,0
	ukupno	590	100,0	

Za svaku je kategoriju prema varijablama testa separacije-individualizacije SITA određen prosječni rang (Tablica 4).

Tablica 4. Rangovi kategorija socijalizacije i rezultati SITA testa

Rangovi			
	Sociometrijska kategorija	N	Aritmetička sredina ranga
Negacija	neprihvaćeni	185	336,25
	prosječni	181	275,82
	prihvaćeni	224	277,75
Separacijska anksioznost	neprihvaćeni	185	283,80
	prosječni	181	299,11
	prihvaćeni	224	302,25
Simbioza	neprihvaćeni	185	309,11
	prosječni	181	279,72
	prihvaćeni	224	297,01
Regresija	neprihvaćeni	185	300,85
	prosječni	181	281,54
	prihvaćeni	224	302,37
Optimalno ovladavanje	neprihvaćeni	185	279,96
	prosječni	181	280,51
	prihvaćeni	224	320,45

Rezultati Kruskal Walliss H testa sume rangova (Tablica 5) pokazuju da, s obzirom na sociometrijsku kategoriju, statistički značajna razlika postoji na varijablama negacije ($\chi^2(2) = 15,45$, $p < 0,01$) te na varijabli optimalnog ovladavanja ($\chi^2(2) = 7,76$, $p < 0,05$). Sukladno rezultatima aritmetičke sredine rangova i ovoga testa, vidljivo je da su učenici koji su uspješnije socijalizirani pokazali i statistički značajno viši rezultat na skali negacije i statistički značajno niži rezultat na skali optimalnog ovladavanja. Ovi su rezultati u skladu s očekivanjima prve hipoteze. Vidljivo je da su učenici koji više negiraju svoje potrebe značajno slabije socijalizirani, a oni s višom razinom optimalnog ovladavanja procesima adolescencije su ujedno i uspješnije socijalizirani.

Tablica 5. Rezultati statističke razlike SITA testa i sociometrijske kategorije

	Negacija	Separacijska anksioznost	Simbioza	Regresija	Optimalno ovladavanje
Hi-kvadrat	15,45	1,31	2,75	1,77	7,76
df	2	2	2	2	2
p	,00**	,52	,25	,41	,02*

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Ovaj rezultat daje odgovor na prvu hipotezu. Učenici koji su pokazali uspješnije ovladavanje procesima adolescencije u području negacije i optimalnog ovladavanja ujedno su i uspješnije socijalizirani. Iako se značajne razlike nisu pokazale na svim varijablama SITA testa, vidljivo je iz dvije dobivene razlike da adolescentski razvoj ima značenje za socijalizaciju. Učenici koji ne negiraju svoje potrebe, odnosno uspješno su ih prihvatili, neće razvijati obrambene mehanizme i imat će manje poteškoća sa socijalizacijom. Uspješnije ovladavanje vlastitim potrebama i izazovima adolescentskog razvoja ima značenje za uspješnost socijalizacije. Sukladno ovim podacima koji otkrivaju značenje nekih procesa ovladavanja adolescentskim razvojem i odvajanjem od

roditelja za uspješnost socijalizacije, zaključujemo o prihvatanju prve hipoteze (H1).

U drugom je dijelu istraživanja bilo potrebno provjeriti značaj samopoimanja učenika inkluzivnih razreda za uspješnost njihove socijalizacije. S tim je ciljem potrebno istražiti značajnosti razlike koristeći varijable samopoimanja i uspješnosti socijalizacije (sociometrijske kategorije učenika). Za svaku je kategoriju određen prosječni rang (Tablica 6).

Tablica 6. Rangovi kategorija socijalizacije i rezultati testa samopoimanja

Rangovi			
	Sociometrijska kategorija	N	Aritmetička sredina ranga
Samopoimanje	neprihvaćeni	185	266,28
	prosječni	181	292,59
	prihvaćeni	224	321,99
Socijalna podrška	neprihvaćeni	185	247,70
	prosječni	181	292,17
	prihvaćeni	224	337,67

Rezultati Kruskal Walliss H testa sume rangova (Tablica 7) pokazuju da, s obzirom na sociometrijsku kategoriju, statistički značajna razlika postoji na varijabli samopoimanja ($\chi^2(2) = 10,916$, $p < 0,01$) te na varijabli socijalne podrške ($\chi^2(2) = 28,620$, $p < 0,05$). Prema ovim rezultatima i aritmetičkoj sredini ranga vidljivo je da su učenici s većim samopoimanjem i osjećajem socijalne podrške statistički značajno uspješnije socijalizirani u svojim inkluzivnim razrednim sredinama.

Tablica 7. Rezultati statističke razlike testa samopoimanja i sociometrijske kategorije

	Samopoimanje	Socijalna podrška
Hi-kvadrat	10,92	28,62
df	2	2
p	,00**	,00**

p < 0,05p < 0,01*

Ovi rezultati daju odgovor na drugu hipotezu. Vidljivo je da postoji visoko značenje samopoimanja za uspješnost socijalizacije te se H2 potvrđuje. Učenici s višim samopoimanjem uspješnije su socijalizirani u svojim inkluzivnim razredima. Viša razina samopoimanja i socijalne podrške omogućuje i uspješnije sklapanje prijateljskih odnosa te ostali učenici više biraju za druženje vršnjake većeg samopoimanja.

U trećem dijelu istraživanja, kako bi se dobio odgovor na treću hipotezu, bilo je potrebno ispitati razlike u uspješnosti socijalizacije u odnosu na razvoj socijanih kompetencija empatije i prosocijalnosti. Ovi će rezultati biti pokazatelji značenja razvoja socijalnih kompetencija za uspješnost socijalizacije. Za svaku je kategoriju određena aritmetička sredina ranga (Tablica 8).

Tablica 8. Rangovi kategorija socijalizacije i rezultati testa empatije i prosocijalnosti

Rangovi			
	Sociometrijska kategorija	N	Aritmetička sredina ranga
Empatijska nevolja	neprihvaćeni	185	268,86
	prosječni	181	299,05
	prihvaćeni	224	314,63
Uživljavanje	neprihvaćeni	185	290,13
	prosječni	181	291,91
	prihvaćeni	224	302,84

Uzimanje perspektive	neprihvaćeni	185	269,68
	prosječni	181	303,32
	prihvaćeni	224	310,51
Empatijska briga	neprihvaćeni	185	279,01
	prosječni	181	300,33
	prihvaćeni	224	305,21
Prosocijalnost	neprihvaćeni	185	208,22
	prosječni	181	272,47
	prihvaćeni	224	386,20

Rezultati Kruskal Walliss H testa sume rangova (Tablica 9) pokazuje da, s obzirom na sociometrijsku kategoriju, statistički značajna razlika postoji na varijabli empatijska nevolja ($\chi^2(2) = 7,442$, $p < 0,05$), na varijabli uzimanje perspektive ($\chi^2(2) = 6,404$, $p < 0,05$) i prosocijalnosti ($\chi^2(2) = 116,106$, $p < 0,01$). Prema ovim rezultatima i aritmetičkoj sredini ranga, vidljivo je da su učenici inkluzivnih razreda s više razvijenom empatijskom nevoljom, sposobnosti zauzimanja perspektive i razvijenijom prosocijalnosti statistički značajno uspješnije socijalizirani u svojim razrednim sredinama.

Tablica 9. Rezultati statističke razlike socijalnih kompetencija i sociometrijske kategorije

	Empatijska nevolja	Uživljavanje	Uzimanje perspektive	Empatijska briga	Prosoci- jalnost
Hi-kvadrat	7,44	,68	6,40	2,65	116,11
df	2	2	2	2	2
p	,02*	,71	,04*	,27	,00**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Iz ovih je rezultata vidljiv odgovor na treću hipotezu. Socijalne kompetencije, posebice prosocijalnost te empatijska nevolja i sposob-

nost zauzimanja perspektive, imaju značenje za uspješnost socijalizacije. Učenici inkluzivnih razreda koji su sposobniji razumjeti emocionalna stanja drugih (vršnjaka) te zauzeti njihovu perspektivu mogu sukladno ovim sposobnostima uspješnije sklapati prijateljstva s vršnjacima te su i uspješnije socijalizirani. Posebno značenje pokazalo se kod prosocijalnosti, koja proizlazi iz uspješnog razvoja empatije, gdje su se pokazale izrazito velike razlike u uspješnosti socijalizacije s obzirom na prosocijalnost. Može se zaključiti da je prosocijalnost najznačajniji aspekt za uspješnu socijalizaciju. U skladu s ovim rezultatima potvrđuje se treća hipoteza.

6. Rasprava

Cilj je ovoga istraživanja bio ustanoviti koja su razvojna postignuća značajna za uspješnu socijalizaciju učenika u inkluzivnoj razrednoj sredini. U takvim je razredima dinamika odnosa drugačija i promijenjena prisustvom učenika s teškoćama. Ovaj je kontekst specifičan i odabran kako bi se uočilo što je značajno za (uspješnu) socijalizaciju u inkluzivnim razredima.

Rezultati su pokazali da su neka razvojna postignuća značajna za uspjeh u socijalizaciji u inkluzivnim razredima. Prvo su promatrani aspekti psihološke autonomije kako bi se ustanovio značaj uspjeha u svladavanju razvojnih izazova adolescentskoga razvoja za socijalizaciju. Rezultati u tom području pokazuju da značaj postoji, osobito na području negacije potreba i optimalnoga ovladavanja procesima adolescencije. Ova su se dva razvojna aspekta u inkluzivnoj sredini pokazala značajnima jer su učenici koji su bili uspješniji u prevladavanju tih izazova statistički značajno uspješnije socijalizirani u svojim inkluzivnim razrednim sredinama. U ovom specifičnom kontekstu, gdje su promatrani samo inkluzivni razredi, vidljivo je da su negacija i optimalno ovladavanje bitni za sklapanje prijateljskih odnosa. Rezultati provedenoga istraživanja potvrđuju prethodna istraživanja (Blos, 1962; 1979; Steinberg, 1987; Katz i McClellan, 2005; Lebedina-Manzoni i sur., 2008; Willekens i Lievens, 2014), koja pokazuju da odnos s vršnjacima (u školi i u razredu) i obiteljska dinamika imaju velik utjecaj na razvoj (socijalnih) kompetencija i socijalizaciju djeteta, a posebno na razvoj optimalnoga modela suočavanja sa separacijskom krizom. Iako

rezultati nisu pokazali značajne razlike kod svih aspekata psihološke autonomije, vidljivo je da ovaj razvojni aspekt ipak ima značenje za uspjeh u socijalizaciji.

U drugom dijelu rezultata jasno je vidljivo da su samopoimanje i osjećaj socijalne podrške značajni za uspjeh u socijalizaciji. Učenike koji imaju više razvijene ove aspekte razvoja značajno više biraju njihovi vršnjaci u kontekstu pozitivnih izbora za druženje. U školskom okruženju sociometrijski status ima veliku važnost i za djecu i za adolescente. Razlog tomu su različiti čimbenici, kao što su broj prijatelja, razina prihvaćanja ili odbijanja te drugi aspekti koji služe kao pokazatelji kvalitete društvenih interakcija tijekom rekreativnih i obrazovnih aktivnosti. Stoga varijacije u statusu učenika mogu utjecati na kvalitetu odnosa koje dijele sa svojim vršnjacima. Učenici koji pokazu svoju vrijednost vršnjacima i doprinose nesmetanom funkcioniranju svoje društvene skupine vjerojatno će postići viši status, što zauzvrat povećava dobrobit svih članova skupine. U određenim slučajevima neravnoteža moći može dovesti do agresivnog ponašanja, što može rezultirati vršnjačkim nasiljem – široko prepoznatim fenomenom u međunarodnoj literaturi. Takve situacije mogu učiniti pojedince ranjivima i poremetiti procese društvene integracije, potičući tako probleme u društvenim interakcijama unutar školskoga okruženja (Bearman i sur., 2006; Sekol, 2013; Kraus i sur., 2014; Pongračić, 2020; Pongračić i Marinac, 2021).

Treći dio rezultata odnosi se na socijalne kompetencije empatije i prosocijalnosti. Rezultati su pokazali izrazitu važnost prosocijalnosti za uspješnu socijalizaciju. Uz prosocijalnost, značajnima su se pokazala još dva aspekta empatije: empatijska nevolja i sposobnost uzimanja perspektive. Istraživanje Van der Graaffa i sur. (2018) otkrilo je recipročnu vezu između prosocijalnog ponašanja i empatične brige, posebice izraženu među djevojčicama. Nadalje, nalazi pokazuju da empatijska briga djeluje kao posrednik u odnosu između zauzimanja perspektive i prosocijalnog ponašanja. Nije bilo izravnih utjecaja zauzimanja perspektive na prosocijalno ponašanje tijekom vremena. Ti nalazi sugeriraju da moralne emocije mogu imati snažniju i trajniju povezanost s prosocijalnim ponašanjem u usporedbi s moralnim spoznajama. Iako su kognitivni procesi i dalje važni u razvoju moralnih emocija i određenih vrsta prosocijalnog ponašanja, moralne spoznaje više utječu na socijal-

no razumijevanje i logično rasuđivanje nego izravno na prosocijalna ponašanja.

Sposobnost uzimanja perspektive uključuje sposobnost usvajanja tuđeg gledišta, što omogućuje shvaćanje misli drugih te emocija i percepcija koje motiviraju njihovo ponašanje. Time se stječe dublje razumijevanje svijeta. Uz to, afektivno uzimanje perspektive podrazumijeva sposobnost suosjećanja s emocionalnim stanjem druge osobe, služeći kao temelj za razvoj empatije. Uzimanje perspektive igra ključnu ulogu u društvenim interakcijama jer omogućuje predviđanje misli drugih. Nekoliko znanstvenih istraživanja istaknulo je da pojedinci koji se ističu u promatranju perspektive također pokazuju naprednu društvenu (socijalnu) kompetenciju. Konkretno, ti pojedinci pokazuju izvanrednu stručnost u različitim društvenim pokazateljima, uključujući učinkovitu suradnju s vršnjacima tijekom simboličke igre, dodjeljivanje uloga sebi i drugima, održavanje fokusa na temu te uzajamno podržavanje i olakšavanje međusobne suradnje (Moll i Meltzoff, 2011; Cigala, Mori i Fangareggi, 2015).

Ovi rezultati slijede ranija istraživanja provedena u mlađoj dobi, prije početka predadolescentnog razvoja, kada je također jasno vidljiv velik utjecaj vršnjaka i roditelja na razvoj socijalnih kompetencija, posebice empatije i prosocijalnosti (Mikami i Hinshaw, 2003; Špelić, Zulliani i Krizmanić, 2009; Špelić, 2020). Participativna priroda politike uključivanja u redovnu nastavu dovodi do veće interakcije između tipičnih učenika i učenika s teškoćama, pridonoseći smanjenju poteškoća u ponašanju te poboljšanju samopouzdanja i samopercepcije među učenicima s teškoćama (Murawski, 2010).

7. Zaključak

Rezultati provedenoga istraživanja pokazuju da neka razvojna postignuća kod učenika u inkluzivnim razredima predmetne nastave imaju značenje za uspješnost socijalizacije u tim razredima. Interes je bio istražiti koja su točno razvojna postignuća bitna i značajna u takvim razrednim sredinama, gdje postoji drugačija dinamika odnosa među učenicima. Tu drugačiju dinamiku donose učenici s teškoćama koji su inkluzivno uključeni u te razrede. Njihovo prisustvo svakako predstavlja izazov u postizanju razvojnih postignuća kod svih učenika tih razreda.

Rezultati su ukazali na to da na području psihološke autonomije značenje za uspješnost socijalizacije imaju negacija i optimalno ovladavanje. To znači da nesvladavanje separacijske krize, praćeno pojavom regresivnih potreba ili obranom od njih, može značajno ometati razvoj socijalizacije u razdoblju rane adolescencije. Dobivena je značajna razlika između uspjeha u socijalizaciji u inkluzivnim razredima kod učenika s obzirom na negaciju potreba i razinu optimalnog ovladavanja. Ovi rezultati upućuju na to da probleme u socijalizaciji, poput pojave (tipičnih) adolescentnih ponašanja u razdoblju rane adolescencije, treba shvatiti kao neuspjeh adolescenata u razvoju psihološke autonomije, u kojoj obiteljska dinamika i kapaciteti roditelja u ovladavanju razvojnim procesima adolescencije imaju vrlo značajnu ulogu. Ovo su jasni pokazatelji važne uloge roditelja u uspješnosti socijalizacije adolescenata na kraju osnovne škole, odnosno u razdoblju rane adolescencije.

U drugom dijelu rezultata vidljivo je izraženo značenje samopoimanja za uspješnost socijalizacije. U ovoj se dobi samopoimanje posebno razvija, a učenicima kod kojih je uspješnije razvijeno omogućuje stvaranje boljih i uspješnijih prijateljskih odnosa s vršnjacima.

Treći dio istraživanja bio je usmjeren na socijalne kompetencije – empatiju i prosocijalnost. Rezultati pokazuju posebno veliko značenje prosocijalnosti, gdje su uočene značajne razlike s obzirom na sociometrijsku kategoriju. U području empatije značajnima su se pokazali empatijska nevolja i uzimanje perspektive. Ova su socijalna postignuća omogućila predadolescentima uspjeh u socijalizaciji, a vidljivo je da mogućnost razumijevanja stanja drugih i stavljanje u njihovu perspektivu, što je posebno važno i u razvoju odnosa s vršnjacima s teškoćama, ima značajnu ulogu za uspješnu socijalizaciju.

8. Ograničenja istraživanja i preporuke

Tijekom provedbe istraživanja pojavili su se neki ograničavajući faktori. Pri odabiru razreda koji će sudjelovati u istraživanju trebalo je izdvojiti inkluzivne razrede u koje su uključeni učenici s teškoćama pa samim time uzorak nije odabran slučajnim odabirom. Drugi je faktor količina pitanja koja se nalazi u upitniku. Budući da je interes bio istražiti razvojna postignuća, bilo je potrebno upotrijebiti instrumente koji će cjelovito pristupiti ovim aspektima. Postoji mogućnost pada koncen-

tracije kod nekih učenika tijekom odgovaranja ili smanjena mogućnost objektivne samoprocjene. Treći otežavajući faktor je sociometrijski postupak koji ima pozitivne i negativne izbore. Veći broj razreda ne pri- staje sudjelovati u takvom istraživanju što je utjecalo na broj sudionika. Bilo bi u budućnosti korisno provesti postupak na većem uzorku.

Rezultati ovoga istraživanja otkrivaju koja su razvojna postignuća značajna za uspješnost socijalizacije u inkluzivnim razrednim sredina- ma. Ovi rezultati otvaraju sljedeća važna pitanja. 1) Koliko su uspješno socijalizirani učenici s teškoćama u ovim razredima? 2) Koja su ra- zvojna postignuća tipičnih učenika značajna za socijalizaciju učenika s teškoćama? 3) Koji je značaj uspješnosti socijalizacije za razvojna postignuća učenika?

Literatura

- Ackerman, Robert A.; Witt, Edward A.; Donnellan, M. Brent; Trzesniewski, Kali H.; Robins, Richard W. i Kashy, Deborah A. (2011), »What does the Narcis- sistic Personality Inventory really measure?«, *Assessment*, 18, str. 67–87. <https://doi.org/10.1177/1073191110382845>
- Andrilović, Vlado (1991), *Metode i tehnike istraživanja u psihologiji odgoja i ob- razovanja*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bearman, Sarah K.; Martinez, Erin; Stice, Eric i Presnell, Katherine (2006), »The skinny on body dissatisfaction: A longitudinal study of adolescent girls and boys«, *Journal of Youth and Adolescence*, 35(2), str. 217–229. <https://doi.org/10.1007/s10964-005-9010-9>
- Bezinović, Petar (1988), *Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samo- poimanja*, doktorska disertacija, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Blos, Peter (1962), *On adolescence. A Psychoanalytic Interpretation*, New York: The Free Press.
- Blos, Peter (1975), »The second individuation process of adolescence«, u: Esman, Aaron (ur.), *The psychotherapy of adolescence*, New York: International Uni- versities Press, str. 156–176.
- Blos, Peter (1979), *The adolescent passage*, New York: International Universities Press.
- Bodie, Graham D.; Vickery, Andrea J. i Gearhart, Christopher (2013), »The nature of supportive listening. I: Exploring the relation between supportive listeners and supportive people«, *International Journal of Listening*, 27(1), str. 39–49. <https://doi.org/10.1080/10904018.2013.732408>
- Boffo, Vanna (2006), »Famiglia e comunicazione formativa«, *La comunicazione formativa*, Milan: Apogeo, str. 111–130.

- Booth, Tony i Ainscow, Mel (2011), *The Index for Inclusion: developing learning and participation in schools*, 3. izdanje, Bristol: Centre for studies on inclusive education.
- Bošnjaković, Josip i Radionov, Tanja (2018), »Empathy: Concepts, Theories and Neuroscientific Basis«, *Alcoholism and psychiatry research*, 54(2), str. 123–150. <https://doi.org/10.20471/dec.2018.54.02.04>
- Bouillet, Dejana i Kudek Mirošević, Jasna (2015), »Učenici s teškoćama i izazovi obrazovne prakse«, *Croatian Journal of Education*, 17(Sp.Ed.2), str. 11–26. <https://doi.org/10.15516/cje.v17i0.1472>
- Branden, Nathaniel (2021), *The power of self-esteem*, Florida: Health communications, Inc.
- Brown, Casey L.; West, Tessa V.; Sanchez, Amy H. i Mendes, Wendy (2021), »Emotional empathy in the social regulation of distress: A dyadic approach«, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47(6), str. 1004–1019. <https://doi.org/10.1177/0146167220953987>
- Brdar, Ingrid (1994), »Različiti teorijski pristupi socijalnoj kompetenciji«, *Godišnjak Odsjeka za psihologiju*, 1994, str. 21–27.
- Cigala, Ada; Mori, Arianna i Fangareggi, Ferncesca (2015), »Learning others' point of view: Perspective taking and prosocial behaviour in preschoolers«, *Early Child Development and Care*, 185(8), str. 1199–1215. <https://doi.org/10.1080/03004430.2014.987272>
- Davis, Mark H. (1980), »A multidimensional approach to individual differences in empathy«, *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10(85), str. 1–19.
- Fujimori, Akihito; Hayashi, Hideki; Fujiwara, Yoji i Matsusaka, Taisuke (2017), »Influences of Attachment Style, Family Functions and Gender Differences on Loneliness in Japanese University Students«, *Psychology*, 8, str. 654–662. <https://doi.org/10.4236/psych.2017.84042>
- Hargreaves, Dougal; Mates, Emily; Menon, Purnima; Alderman, Harold; Devakumar, Delan; Fawzi, Wafai; Greenfield, Geva i sur. (2022), »Strategies and interventions for healthy adolescent growth, nutrition, and development«, *The Lancet*, 399(10320), str. 198–210. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)01593-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)01593-2)
- Hoffman, Julien (2019), *Basic Biostatistics for Medical and Biomedical Practitioners*, 2. izdanje, Academic press. <https://doi.org/10.1016/C2018-0-02190-8>
- Holmbeck, Grayson N. i Wandrei, Mary L. (1993), »Individual and relational predictors of adjustment in first-year college student«, *Journal of Counseling Psychology*, 40, str. 73–78. <https://doi.org/10.1037//0022-0167.40.1.73>
- Jevtić, Bisera (2012), »Jačanje socijalnih kompetencija unutar interkulturalnih vršnjačkih grupa«, *Pedagoški istraživanja*, 9(1–2), str. 103–115.
- Jocić Trbojević, Jovana; Petrović, Jelica; Zotović Kostić, Marija Janković, Milana (2021), »Feeling 'In Between': Emerging Adulthood, Secondary Separation

- and Individuation, and Identity Formation», *Empirical Studies in Psychology*, 17, str. 71–74.
- Jurčić, Marko (2010), »Nastavni kurikulum kao poticaj razvoju socijalnih kompetencija učenika«, *Pedagogijska istraživanja*, 7(2), str. 205–127.
- Katz, Lilian G. i McClellan, Diane E. (2005), *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije: uloga odgajateljica i učiteljica*, Zagreb: Educa.
- Kiper, Hanna i Mischke, Wolfgang (2008), *Uvod u opću didaktiku*, Zagreb: Educa.
- Klarin, Mira (2006), *Razvoj djece u socijalnom kontekstu – Roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Kondratieva, Olga; Dolgova, Valentina; Rokitskaya, Julia i Golieva, Galina (2020), »Correlations Between Self-Esteem And Sociometric Status In Information And Network Society«, u: Shipunova, O. D., Volkova, V. N., Nordmann, A. i Moccozet, L. (ur.), *Communicative Strategies of Information Society, vol 80. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, European Publisher, str. 106–113. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.03.02.13>
- Kraus, Michael W.; Oveis, Christopher; Allison, Maria L.; Young, Randall; Tauer, John i Keltner, Dacher (2014), »Teasing, taunting, and the politics of politeness: High sociometric status is associated with expectation-consistent behavior«, *PloS One*, 9(8), e104737. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0104737>
- Krnjajić, Stevan (2002), »Peer relationships and academic achievement«, *Education Research Institute*, 34, str. 213–235. <https://doi.org/10.2298/ZIPI0204213K>
- Lane, K. Lynne; Stanton-Chapman, Tina; Jamison, Kirsten R. i Phillips, Andrea (2007), »Teacher and Parent Expectations of Preschoolers' Behavior: Social Skills Necessary for Success«, *Topics in Early Childhood Special Education*, 27(2), str. 86–97. <https://doi.org/10.1177/02711214070270020401>
- Lebedina-Manzoni, Marija; Lotar, Martina i Ricijas, Neven (2008), »Susceptibility to peer pressure in adolescents – challenges of definition and measurement«, *Social Work Chronicle*, 15(3), str. 401–419.
- Levine, John B.; Green, Catherine i Millon, Theodore (1986), »The Separation-Individuation Test of Adolescence«, *Journal of Personality Assessment*, 50(1), str. 123–137. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5001_14
- MacDonald, Geoff i Leary, Mark (2012), »Individual differences in self-esteem«, u: Leary, Mark i Tangney, June (ur.), *Handbook of self and identity*, New York, NY: Guilford, str. 354–377.
- Maleš, Dubravka (1995), *Između djetinjstva i zrelosti*, Đakovo: Temoshop.
- McClanahan, Glenn i Holmbeck, Grayson N. (1992), »Separation-individuation, family functioning, and psychological adjustment in college students: A construct validity study of the separation-individuation test of adolescence«, *Journal of Personality Assessment*, May 59, str. 464–485. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5903_4

- Mikami, Amori i Hinshaw, Stephen P. (2003), »Buffers of peer rejection among girls with and without ADHD: The role of popularity with adults and goal-directed solitary play«, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31, str. 381–397. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1023/A:1023839517978>
- Mlinarević, Vesnica i Tomas, Sanja (2010), »Partnerstvo roditelja i odgojitelja-čimbenik razvoja socijalne kompetencije djeteta«, *Magistra ladertina*, 5(1), str. 143–159. <https://doi.org/10.15291/magistra.1483>
- Moksnes, Unni K.; Moljord, Inger E. O.; Espnes, Geir A. i Byrne, Don G. (2010), »The association between stress and emotional states in adolescents: The role of gender and self-esteem«, *Personality and Individual Differences*, 49(5), str. 430–435. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.paid.2010.04.012>
- Moll, Henrike i Meltzoff, Andrew N. (2011), »How does it look? Level 2 perspective-taking at 36 months of age«, *Child Development*, 82, str. 661–673. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01571.x>
- Mrug, Sylvie; Hoza, Betsy; Gerdes, Alyson C.; Hinshaw, Stephen; Arnold, L. Eugene; Hechtman Lily i Pelham, William E. (2009), »Discriminating between children with ADHD and classmates using peer variables«, *Journal of Attention Disorder*, 12, str. 372–380. <https://doi.org/10.1177/1087054708314602>
- Mukherjee, Amitava i Murakami, Hidetoshi (2022), »Multivariate Kruskal-Wallis tests based on principal component score and latent source of independent component analysis«, *Australian and New Zealand Journal of Statistics*, 64(3), str. 356–380. <https://doi.org/10.1111/anzs.12371>
- Murawski, Wendy (2010), *Collaborative Teaching in Elementary Schools. Making the CoTeaching Marriage Work!*, Thousand Oaks, CA: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781452219332>
- Opić, Siniša (2010), »Mogući program razvoja socijalne kompetencije učenika u primarnom obrazovanju«, *Pedagoška istraživanja*, 7(2), str. 219–228.
- Opić, Siniša (2011), »Testiranje normalnosti distribucije u istraživanjima odgoja i obrazovanja«, *Školski vjesnik*, 60(2), str. 181–197.
- Paivio, Sandra i Laurent, Christine (2001), »Empathy and emotion regulation: Reprocessing memories of childhood abuse«, *Journal of Clinical Psychology*, 57(2), str. 213–226. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(200102\)57:2%3C213::AID-JCLP7%3E3.0.CO;2-B](https://doi.org/10.1002/1097-4679(200102)57:2%3C213::AID-JCLP7%3E3.0.CO;2-B)
- Pongračić, Luka (2020), »Level of integration of students with disabilities in mainstream schools in the Republic of Croatia«, *Exceptional children: Education and Treatment*, 2(4), str. 354–362.
- Pongračić, Luka i Marinac, Ana Marija (2021), »Socijalna marginalizacija učenika s invaliditetom u redovnoj školi«, u: Ileš, Tatjana i Sabljar, Mirna (ur.), *Osobe s invaliditetom u umjetnosti, znanosti odgoju i obrazovanju, Zbornik radova s 1. Međunarodne umjetničke i znanstvene konferencije*, Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 737–752.

- Popadić, Bojana (2016), *The relationship between early experience and psychological separation and individuation of adolescents*, doktorska disertacija, Novi Sad: University of Novi Sad, Faculty of Humanities and Social Sciences.
- Raboteg-Šarić, Zora (1997), »Uz temu - socijalizacija djece i mladeži«, *Društvena istraživanja*, 6(4–5 (30–31)), str. 423–425.
- Rosenberg, Morris (1965), *Society and the adolescent self-image*, Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400876136>
- Sekol, Ivana (2013), »Peer violence in adolescent residential care: A qualitative examination of contextual and peer factors«, *Children and Youth Services Review*, 35(12), str. 1901–1912. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.09.006>
- Shiota, Shoichi i Michio, Nomura (2022), »Role of fantasy in emotional clarity and emotional regulation in empathy: A preliminary study«, *Frontiers in Psychology*, 13(2022): 912165. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.912165>
- Shevlin, Michael; Winter, Eileen i Flynn, Paula (2013), »Developing Inclusive Practice: Teacher Perceptions of Opportunities and Constraints in the Republic of Ireland«, *International Journal of Inclusive Education*, 17(10), str. 1119–1133. <https://doi.org/10.1080/13603116.2012.742143>
- Smojver-Ažić, Sanja (1998), »Separation-individuation process of adolescents: Presentation of questionnaires«, *Social Research: Journal of General Social Affairs*, 7(4–5), str. 603–617.
- Spasenović, Vera (2003), »Peer acceptance/rejection and school achievement«, *Proceedings of the Institute for Pedagogical Research*, 35, str. 267–288. <https://doi.org/10.2298/ZIP1035267S>
- Steinberg, Laurence (1987), »Impact of puberty on family relations: Effects of pubertal status and pubertal timing«, *Developmental Psychology*, 23(3), str. 451–460. <https://doi.org/10.1037//0012-1649.23.3.451>
- Špelić, Aldo (2020), *Empathy in the Context of Primary Educational Integration*, Pula: University of Jurja Dobrila in Pula.
- Špelić, Aldo i Zuliani, Đeni (2011), »Role of empathy in socialization of children with disabilities in the classroom«, *Croatian review of rehabilitation research*, 47(2), str. 96–108.
- Špelić, Aldo; Zuliani, Đeni i Krizmanić, Morena (2009), »Socijalizacija učenika s teškoćama u razrednu sredinu«, u: Kadum, Vladimir (ur.), *Monografija: 'Škola po mjeri'*, Pula: Međunarodni znanstveni skup Dani Mate Demarina, str. 175–195.
- Šušnjara, Snježana (2017), *Inkluzija u školi – inkluzija u društvu*, Sarajevo: Svjetlo riječi.
- Van der Graaff, Jolien; Carlo, Gustavo; Crocetti, Elisabetta; Koot, Hans M. i Branje, Susan (2018), »Prosocial behavior in adolescence: Gender differences in development and links with empathy«, *Journal of youth and adolescence*, 47(5), str. 1086–1099. <https://doi.org/10.1007/s10964-017-0786-1>

- Varga, Rahaela (2015), »Razvoj učeničkih socijalnih kompetencija nastavom u okviru pedagogije odnosa«, *Pedagoška istraživanja*, 12(1–2), str. 87–101.
- Weibel, David; Martarelli, Corinna S.; Häberli, Diego i Mast, Fred W. (2018), »The fantasy questionnaire: a measure to assess creative and imaginative fantasy«, *Journal of Personality Assessment*, 100(4), str. 431–443. <https://doi.org/10.1080/00223891.2017.1331913>
- Willekens, Mart i Lievens, John (2014), »Family (and) culture: The effect of cultural capital within the family on the cultural participation of adolescents«, *Poetics*, 42(1), str. 98–113. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2013.11.003>
- Wolfs, Bailey (2022), »The psychoanalytic milieu of Margaret Mahler: Historical and contemporary perspectives on the separation-individuation process«, *Western Undergraduate Psychology Journal*, 10, str. 1–11.

DEVELOPMENTAL ACHIEVEMENTS AND THE SUCCESS OF STUDENT SOCIALIZATION IN INCLUSIVE PRIMARY SCHOOL CLASSROOMS

Luka Pongračić

The aim of this paper is to investigate the relationship between the success of socialization among preadolescents in inclusive school classrooms, which include students with disabilities, and their success in coping with new developmental processes. The goal of the research is to determine whether students' developmental achievements within an inclusive classroom environment play a significant role in the success of their socialization. The methodology is quantitative and consists of questionnaires assessing empathy, self-concept, psychological autonomy, prosocial behavior, and a sociometric procedure. The research is conducted in classrooms that include students with disabilities in order to determine the importance of developmental achievements for the successful socialization of all students attending these classes. Results based on a sample of 590 students indicate the significance of specific developmental aspects for successful socialization within the classroom environment. Prosocial behavior emerged as the key significant aspect, while negation, optimal mastery, self-concept, social support, empathic distress, and perspective-taking were also identified as important for successful socialization.

Keywords: inclusion; early adolescence; developmental achievements; socialization